

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

Г. П. Клімова,

*д-р філос. наук, завідувачка наук. лабораторії
проблем становлення інноваційного
суспільства НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

Представлено теоретико-методологічний аналіз інноваційної діяльності у вищій школі, проаналізовано концептуальні основи парадигми інноваційного розвитку вищої освіти, розглянуто структуру інноваційного процесу в сфері вищої освіти України.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, парадигма інноваційного розвитку вищої освіти.

З наближенням сучасного українського суспільства до постіндустріальної стадії свого розвитку вища освіта опиняється в усе більшій залежності від неминучої і безперервної модернізації як способу свого існування, що здійснюється в руслі Болонського процесу. За цих умов є важливим і актуальним соціально-філософський аналіз сутності, структури і статусу інновацій у сучасній вищій освіті українського соціуму в аспекті європейської інтеграції.

Ще відносно недавно поняття «інновація», «інноваційний процес», «інноваційна діяльність» у вітчизняній науковій літературі майже не вживалися. Сьогодні ситуація інша. Зараз ученими (В. А. Адольф, А. Л. Бірюков, М. В. Волинська, Н. Ф. Ільїн, В. Д. Нечаєв, Н. С. Ладижець, В. С. Лазарєв, Б. П. Мартиросян, Н. І. Лапін, а також Г. Бекер, Е. Брукінг, Дж. Коулман та ін.) активно й плідно розглядаються проблеми створення й вживання інновацій у вищій школі, аналізуються умови ефективного їх

функціонування, розробляються методики навчання, проектування інноваційних педагогічних технологій викладачів і студентів. У той же час спостерігається стихійність процесів створення та впровадження інновацій, відсутність чіткої цільової спрямованості нововведень, неузгодженість інноваційних пошуків, що провадяться в теорії і практиці освітньої діяльності у вищій школі, невідповідність окремих нововведень один одному, слабкість розробки інноваційної стратегії розвитку вищої освіти. Крім цього, на сьогодні в соціально-філософській літературі немає чіткого розмежування понять, що покликані змістовно відображати інноваційну спрямованість перевтілень, які здійснюються у вищій школі в сучасних умовах.

Метою цієї публікації є аналіз концептуальних засад інноваційного розвитку вищої освіти України в сучасних умовах.

Термін «інновація» походить від латинського слова «*innovatio, novo*» (змінювати, поновлювати, винаходити) й означає введення нового [1, с. 25]. У сучасній науковій літературі інновації розглядаються в цілому як нові форми організації праці й управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки різноманітні установи та організації, але й певні галузі соціальної життєдіяльності людей. Так, англійські вчені Е. Роджерс і Р. Агарвала-Роджерс розуміють інновацію як ідею, метод або об'єкт, що сприймаються індивідом як нові [2, с. 144]. Процес інновацій багато прояснює в природі об'єкта, який змінюється. Не випадково К. Левін колись зауважив: «якщо бажаєш глибоко розібратися в роботі будь-якого пристрою, намагайся поліпшити його» [3, с. 143].

Польські дослідники Я. Домбровський та І. Коладкевич інновації розглядають з урахуванням трьох головних параметрів: галузі, якої вони стосуються, методу впровадження та об'єкта змін, які вони викликають. При цьому сам процес створення інновацій, на їх думку, повинен ураховувати реалізацію трьох фаз, що йдуть одна за одною: відкриття (виникнення нової ідеї), перше її використання, розповсюдження використання і впровадження ідей і рішень [4, с. 109–110].

Чеський учений І. Перлакі під інновацією розуміє будь-яку цілеспрямовану, позитивну й прогресивну зміну матеріальних і нематеріальних елементів (параметрів) організації, тобто будь-яку зміну, що сприяє розвитку, зростанню й підвищенню ефективності роботи даної організації [5, с. 12]. Через це інновації є не випадковими, не стихійними змінами, а наслідком свідомої, цілеспрямованої діяльності суб'єктів організації.

Н. І. Лапін визначає інновацію як зміну структури і процесу функціонування соціотехнічної системи, що свідомо вводиться і в основних рисах відтворюється та має на меті підвищення ефективності цієї системи як елемента або підсистеми [6, с. 11].

Важливо зауважити, що здебільшого інновації розуміються у двох аспектах: як явище та як процес. У першому випадку інновація являє собою будь-яку цілеспрямовану зміну технології управління, що орієнтується на заміну її елементів для прискорення, пом'якшення або поліпшення виконання поставлених завдань. У другому, технологічному аспекті інновація розглядається як процес, що включає стадії її розробки, впровадження, засвоєння і стабільного ефекту [7, с. 4].

У педагогічній інноватиці дослідники, коли трактують поняття «інновація», у багатьох випадках йдуть за його розумінням у загальній інноватиці. Наприклад, А. Ніколлс у монографії «Управління педагогічними інноваціями» визначає інновацію як ідею, мету або практичну діяльність, що сприймається індивідом як дещо нове. У його розумінні інновація в освіті - це процес, що має життєвий цикл від зародження ідеї і створення нововведень до її широкого розповсюдження в галузі освіти [8, с. 24].

Специфічність інновацій у вищій освіті пов'язана з тим, що вони, по-перше, завжди містять нове вирішення актуальної проблеми в галузі вищої школи; по-друге, їх використання приводить до якісно нових результатів освітньої діяльності, по-третє, їх упровадження викликає якісні зміни інших компонентів єдиної системи вищої освіти.

Педагогічні інновації різняться тими якостями, які закладаються в них ще при їх розробці. До цих якостей треба віднести такі:

- предмет змін, тобто той елемент системи вищої освіти, який може бути трансформований;
- глибину перетворень (ступінь радикальності змін, що передбачає застосування нововведень);
- масштаб перетворень у галузі вищої освіти;
- ресурсоємність нововведень;
- рівень розробленості [9, с. 27–31].

Парадигма інноваційного розвитку вищої освіти як опис підходу, при якому професійна підготовка спеціалістів здійснюється під час виробництва нових знань і трансформації їх у товар, що потребує суспільство, з'явилася в результаті загальної кризи, що охопила світову систему освіти наприкінці ХХ ст. В Україні ця криза збіглася за часом із системною кризою суспільства, його соціальних інститутів, унаслідок чого модернізація вищої освіти поєднана з чималими труднощами.

Парадигма інноваційного розвитку вищої освіти передбачає такий спосіб організації діяльності вищого навчального закладу, який забезпечує досягнення цілей та завдань його інноваційного розвитку. Ключовим елементом цієї парадигми залишаються знання, як і для парадигми традиційної, головною ж відмінністю є те, що якщо попередній підхід з'ясовував спосіб передання знань, то новий підхід робить акцент на способі виробництва знань. Інноваційний вищий навчальний заклад потребує нових підходів як в управлінні, так і в організації навчально-виховного процесу.

У нашій державі основними принципами, що зумовлюють інноваційну спрямованість модернізації вищої освіти, яка провадиться в руслі Болонського процесу, є:

- 1) перехід на дворівневу систему підготовки кадрів;
- 2) перегляд змісту основних освітніх програм відповідно до вимог МОНМіС України та їх подання за модульним принципом;

- 3) реалізація компетентностного підходу в змісті і процесі освіти;
- 4) уведення бально-рейтингової системи оцінки й контролю якості освіти замість п'ятибальної.

Послідовна модернізація системи вищої освіти за цими напрямками передбачає перенесення акценту з процесу навчання на його результати, зміну ролі викладача, особистісний підхід до студента із забезпеченням його продуктивної пізнавальної діяльності. Ці заходи потребують сутнісних перетворень у всіх ланках педагогічної системи: в цінностях, цілях, змісті, процесі й результатах навчання і виховання, в характері діяльності викладачів і студентів, формах і методах навчання, виховання і контролю, в освітньому середовищі, відношеннях із зовнішнім середовищем, якості й рівні фінансової, матеріально-технічної, організаційної, правової та кадрової підтримки освітнього процесу.

По суті, мова йде про практичну реалізацію нової освітньої парадигми, про перехід до нового типу навчання і виховання, про забезпечення кожним ВНЗ України такої якості освіти випускників, яка б відповідала викликам часу. Фактично йдеться про глибоку реформу освіти.

У цьому зв'язку і вся система української вищої освіти, і кожний конкретний ВНЗ України окремо знаходяться в складній проблемній ситуації, тому що сьогодні не існує ані зрозумілої для всіх теоретичної основи прийняття проектних рішень, ані готовності працівників ВНЗ до такої кардинальної модернізації, ані адекватних ресурсів – фінансових, кадрових, організаційних. Кожен ВНЗ визначається в цій ситуації самостійно, витрачаючи великі зусилля на розробку науково-методичної документації.

Вочевидь, що успішне вирішення різноманітних проблем і завдань модернізації за певними напрямками передбачає перехід ВНЗ України зі стану традиційного, сталого функціонування з елементами відставання від викликів часу в *режим інноваційного розвитку*, що забезпечує підготовку конкурентоспроможних спеціалістів.

Перехід ВНЗ України в режим інноваційного розвитку як стратегічної мети передбачає реалізацію певних проміжних цілей:

- 1) формування єдиного культурно-освітнього й наукового простору ВНЗ;
- 2) створення ефективної компетентнісно-контекстної педагогічної моделі підготовки бакалавра і магістра;
- 3) залучення всього колективу ВНЗ до інноваційного процесу;
- 4) системної модернізації освітньої діяльності;
- 5) установлення ділових зв'язків з органами державної влади, установами освіти і науки, працедавцями, суспільними організаціями;
- 6) здійснення програм координації з українськими ВНЗ – партнерами з інноваційного розвитку;
- 7) розширення програм міжнародної співпраці.

Для досягнення даних цілей необхідно розв'язання таких завдань:

- 1) створення, реалізація програми і здійснення стратегічної мети;
- 2) розробка наукових основ модернізації освітньої і наукової діяльності ВНЗ;
- 3) створення і реалізація компетентнісної моделі багатогорівневої професійної підготовки студентів у ВНЗ;
- 4) перехід на кредитно-модульну організацію освітнього процесу;
- 5) розробка механізму контролю якості професійної підготовки на основі бально-рейтингової системи.

Теоретико-методологічну основу інноваційного розвитку вищої освіти в Україні складають:

- культуроцентристська парадигма;
- компетентнісний підхід;
- психолого-педагогічна теорія контекстного навчання.

Відповідно до культуроцентристської парадигми вища освіта розуміється як механізм наслідування і подальшого розвитку інтелектуальної, соціальної, професійної та духовної культури країни і світу,

спосіб одухотворення життєвих цілей молодого покоління, гуманізації та гармонізації буття особистості й суспільства [10, с. 25–30]. Метою виховання є прийняття людиною відповідального морального вибору й мотивованого вчинку – основи особистісної зрілості, тобто опрацьованого культурою ідеалу вдосконалення, і включення його в особисте життя. Результат виховання – духовність як абсолютна цінність і залог внутрішньої цілісності й здоров'я людини, умова її виживання і розвитку.

Можливості вищої освіти в галузі збереження і розвитку вітчизняної культури дозволяють розглядати її як важливий фактор духовної безпеки українського суспільства і компенсацію тих негативних наслідків, які тягне за собою ідеологія масового, споживацького суспільства, культ гедонізму, наживи, індивідуалізму. Удосконалення стає метою виховання, спрямованість до нього – основою духовно мотивованих і відповідальних учинків людини.

Ідея *компетентнісного підходу* у вищій освіті міститься в тому, що якість підготовки бакалавра, магістра повинна стати інтегральним результатом взаємопов'язаного засвоєння академічних знань і практичних умінь і навичок, результатом оволодіння фундаментальним змістом наук як орієнтовною основою і засобом здійснення практичної дії та вчинку в умовах майбутньої професійної діяльності [11, с. 105–107].

Реалізація компетентнісного підходу за умови спирання на розвинену психолого-педагогічну теорію несе в собі можливості змістовної інтеграції науки, освіти і виробництва, єдності навчання і виховання, становлення та розвитку предметно-технологічного контексту професійної діяльності й соціально-моральних якостей особистості майбутнього бакалавра, магістра.

Сутність *теорії контекстного навчання* як концептуальної основи реалізації компетентнісного підходу у вищій освіті знаходиться в створенні психолого-педагогічних, дидактичних і методичних умов для оволодіння студентом професійною діяльністю через моделювання мовою наук і з допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання – традиційних і

нових – її предметного і соціального змісту. У контекстному навчанні забезпечується динамічний рух діяльності студента від безпосередньо навчальної через квазіпрофесійну і навчально-професійну до реальної професійної діяльності [12, с. 9–10].

Метою контекстного навчання є формування цілісної професійної діяльності майбутнього спеціаліста, оволодіння компетенціями як здібностями для здійснення її функцій, розв’язання завдань і проблем. *Зміст контекстного навчання* обирається з двох джерел: дидактично перевтіленого змісту наук і створення засвоєної професійної діяльності, що подається у вигляді системи загальнокультурних і професійних компетенцій.

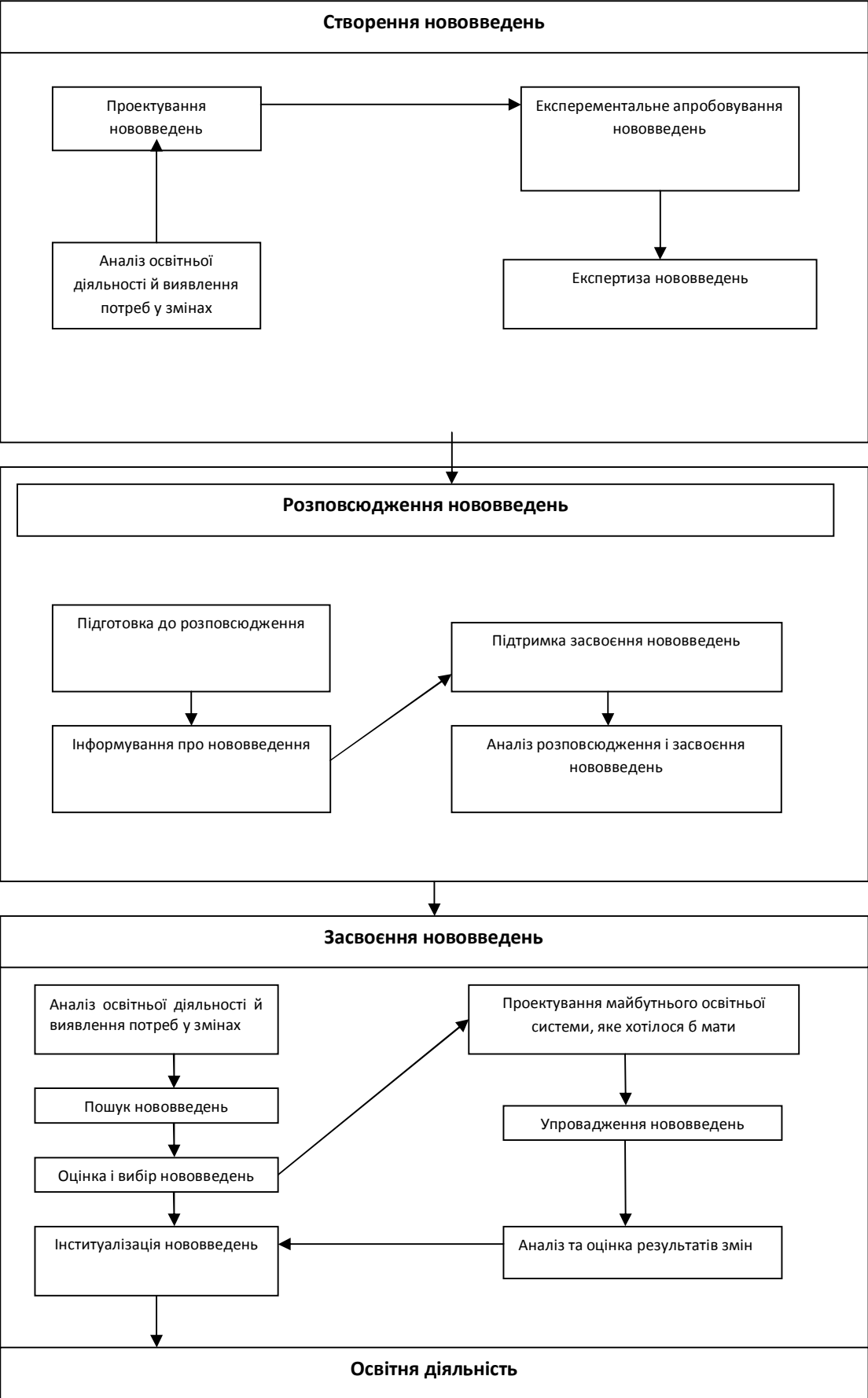
Інноваційний розвиток вищої освіти – це процес модернізації освіти за рахунок створення, розповсюдження і засвоєння інновацій. Це циклічний процес, який проходить такі стадії:

- виявлення потреб у зміні (виявлення проблеми);
- розробки ідеї вирішення проблеми;
- розробки способу вирішення проблеми (нововведення);
- апробації і експертизи нововведення;
- засвоєння нововведення;
- інституалізації нововведення.

Відповідно до цього можна таким чином схематично відобразити структуру інноваційного процесу в галузі вищої освіти.

Схема 1.

Структура інноваційного процесу в галузі вищої освіти

Інноваційний процес починається з виявлення необхідності змін на певних ділянках освітнього процесу у вищій школі, що відбувається завдяки аналітичній роботі спеціалізованих наукових організацій, органів управління освітою, керівників ВНЗ, науково-педагогічних колективів.

Розробка способів вирішення проблеми – це проектування нововведення. Розроблене нововведення повинно пройти експериментальну апробацію, в результаті якої в нього можуть бути внесені корективи.

До того, як нововведення вийде на стадію розповсюдження, воно повинно пройти експертизу, тобто оцінку своєї відповідності конкретним вимогам.

Розповсюдження інновації потребує її тиражування і доведення інформації про неї до потенційних користувачів. Розповсюдженню сприяє наявність спеціальної інфраструктури підтримки інноваційних освітніх процесів. До неї входять різноманітні консультаційні служби, навчальні центри, експерти, центри з упровадження тощо. Для того щоб розповсюдження інновації проходило успішно, необхідно здійснювати аналіз того, як відбувається розповсюдження нововведення, виявляти фактори, які гальмують цей процес, і реалізовувати заходи для їх усунення.

Третя стадія інноваційного процесу проходить у вищих навчальних закладах. Потреба в пошуку і засвоєнні конкретних інновацій виникає тоді, коли керівництвом закладу або науково-педагогічного колективом знайдено недоліки в освітньої діяльності і проаналізовано їх причини. Після цього інновація може або розроблятися в самому ВНЗ (це буде початком першої стадії інноваційного процесу), або обиратися з уже наявних нововведень, використання яких дозволить підвищити ефективність освітньої діяльності.

Перед тим, як вирішити питання про впровадження інновації, інформація про яку потрапила ззовні, нововведення повинно пройти внутрішню експертизу. Далеко не завжди ті інновації, які придатні для одного ВНЗ, можуть бути використані в іншому. Тому експертиза, яка

здійснюється в період створення нововведення, і експертиза, що проводиться на стадії його засвоєння, мають як загальні, так і різні риси.

Більше того, може здаватися, що не всі інновації, які отримали прихильну оцінку, є сполучними. Може бути недостатньо матеріальних коштів і трудових ресурсів для їх паралельного впровадження. Тому необхідно розробляти проект бажаної інноваційної освітньої діяльності у вищому навчальному закладі й науково обґрунтувати програму його реалізації, таку, щоб зумовлювала, які саме інновації треба впроваджувати і в якій послідовності.

Наступними моментами інноваційного процесу в межах вищої школи є впровадження (освоєння) інновації і його використання, оцінка результатів та інституалізація, тобто перехід від експериментального режиму до режиму постійного застосування [13, с. 17–18].

Аналізуючи інноваційні теорії, вчені говорять про інновації як поліструктурні утворення, системи, які підкоряються певним законам. У цьому зв'язку І. А. Романов виокремлює принципові моменти, що відображають специфіку інноваційного освітнього процесу:

1) закон циклічного повторення і повернення нововведень. З новим ступенем актуальності, в нових комбінаціях структурних складових і підходів утілились відомі гуманістичні ідеї про нову педагогіку П. П. Блонського, В. П. Вахтерова, П. Ф. Каптерева, М. М. Рубінштейна, В. А. Сухомлинського;

2) формування нового педагогічного знання і розвиток теоретичної інноваційної діяльності, що відповідає тенденціям взаємозумовлених процесів соціалізації навчальних закладів і педагогізації суспільства, відкритості системи освіти змінам, що відбуваються в суспільстві, й посиленню впливу педагогічних перевтілень на соціальні процеси в суспільстві;

3) сукупний розвиток конкретних педагогічних теорій і методологічного знання про них, що покликані забезпечити цілісне уявлення

про закономірності й суттєві зв'язки дійсності, з'ясовувати принципи правильного управління ними [14, с. 185–186].

В. А. Сластенін і Л. С. Подимова додають до цього:

1) закон незворотної дестабілізації педагогічного середовища, відповідно до якого будь-яке нововведення вносить незворотні деструктивні зміни в педагогічне середовище;

2) закон фінальної реалізації інноваційного процесу, тобто прямування кожного інноваційного процесу до повної реалізації;

3) закон стереотипізації освітніх інновацій, тобто перетворення нововведення в стереотип мислення і практичної дії [9, с. 8–17].

Через це вчені схиляються до думки, що інновація в галузі освіти в цілому і вищої освіти в тому числі – це система, розвиток якої проходить усі стадії життєвого циклу: зародження, активний розвиток, рутинізація, перетворення.

Підтвердженням цієї точки зору є виділена М. М. Поташніком ієрархія структур інноваційного процесу в галузі вищої освіти:

– діяльнісна структура, що вміщує в себе таку послідовність компонентів: мотиви, мета, завдання, зміст, форми, методи, результати інноваційної діяльності ВНЗ;

– суб'єктна структура, що вміщує узгоджену діяльність усіх суб'єктів розвитку інновації (учених, адміністрації ВНЗ, колективу педагогів і студентів, працівників органів освіти тощо);

– рівнева структура – інноваційна освітня діяльність суб'єктів на міжнародному, регіональному, районному, міському рівнях та на рівні вищих навчальних закладів;

– змістова структура – зародження, розробка і засвоєння нововведень в освітньому процесі;

– структура життєвого циклу педагогічної інновації, що передбачає наявність етапів виникнення, зростання, зрілості, освоєння, розповсюдження, насичення, рутинізації, кризи, модернізації;

– управлінська структура, що охоплює чотири види управлінських дій: планування, організацію, керівництво, контроль.

– організаційна структура, що містить діагностичний, прогностичний, організаційний, практичний, узагальнювальний, упроваджувальний компоненти [9, с. 17–18].

Названі структури взаємопов'язані, що дозволяє говорити про інноваційний процес у галузі вищої освіти як про цілісну систему.

Таким чином, методологічний аналіз інноваційної діяльності дозволяє розкрити специфічність інновацій у вищій освіті, обґрунтувати парадигму його інноваційного розвитку, в якій акцент робиться не на способі передання, а на способі виробництва знань. Концептуальну основу цієї парадигми складають культуроцентристський і компетентнісний підходи, а також теорія контекстного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдульханова К. А. Психология и педагогика [Текст] / К. А. Абдульханова, М. В. Васина, Л. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. – М. :Совершенство, 1998. – 153 с.
2. Роджерс Э. Коммуникации в организациях : пер. с англ. [Текст] / Э. Роджерс, Р. Агарвала-Роджерс. – М. : Экономика, 2000. – 176 с.
3. Левин К. Современные информационные технологии [Текст] / К. Левин. – М. : Школа-Пресс, 2008. – 205 с.
4. Домбровський Я. Інноваційна практика польських підприємств [Текст] / Я. Домбровський, І. Каладкевич. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2005. – 131 с.
5. Перлаки И. Нововведения в организациях : пер. со словац. [Текст] / И. Перлаки – М. : Экономика, 1991. – 144 с.
6. Лапин Н. И. К разработке теоретических основ нововведений [Текст] / Н. И. Лапин // Проблемы инноватики и экспериментатики : матер. семинара. – Таллин, 1989. – С. 6–15.
7. Гребнев Е. Т. Управленческие нововведения [Текст] / Е. Т. Гребнев. – М. : Экономика, 2005. – 160 с.
8. Nicholls A. Managing Educational Innovations [Текст] / A. Nicholls – London, 1983. – 276 p.

9. Сластенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М. : Наука. – 1997. – 317 с.
10. Запесоцкий А. С. Гуманитарная культура и гуманитарное образование [Текст] / А. С. Запесоцкий – СПб. : ВЛАДОС. – 1996. – 220 с.
11. Дурнева Е. Е. Построение компетентностной модели выпускника МГГУ им. М. А. Шолохова : учеб. пособие [Текст] / Е. Е. Дурнева, В. Д. Нечаев. – М. : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2010. – 315 с.
12. Нечаев В. Д. Через контекст – к модулям: опыт МГГУ им. М. А. Шолохова [Текст] / В. Д. Нечаев, А. А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2010. – № 6. – С. 3–11.
13. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия [Текст] / В. С. Лазарев, Б. П. Мартиросян // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 11–21.
14. Романов И. А. Диалектика инноваций в отечественной педагогике XX в. [Текст] / И. А. Романов. – М. : Наука, 1995. – 225 с.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНАЛИЗА

Климова Г. П.

Представлен теоретико-методологический анализ инновационной деятельности в высшей школе, проанализированы концептуальные основы парадигмы инновационного развития высшего образования, рассмотрена структура инновационного процесса в сфере высшего образования Украины.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, парадигма инновационного развития высшего образования.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: THE METHODOLOGICAL ASPECT OF THE ANALYSIS

Klimova G. P.

Presented theoretical and methodological analysis of innovation in higher education, analyzed the conceptual basis paradigm of innovation in higher education, consider the structure of the innovation process in the field of higher education in Ukraine. Methodological analysis of innovation allows discovering the specificity of innovation in higher education, to justify its innovative development paradigm where the focus is not on the method of transmission, but on the method of production of knowledge. The conceptual basis of this paradigm is cultural and competence-based approach and the theory of contextual learning. Moments of the innovation

process within higher education is the implementation (development) innovation and its use, evaluation and institutionalization, the transition from experimental to the regime of mode always use. Formation of a new pedagogical knowledge and the development of theoretical innovation meet trends interdependent processes of socialization and education pedagogical society, openness of the education system to change. Necessary to draft the desired innovative educational activities in higher education and research program to justify its implementation, such that predetermined, what innovation should be implemented and in what sequence.

Keywords: innovation, innovation, innovation paradigm of higher education.